

PAPER DETAILS

TITLE: Günümüz Medreselerinde Fikih Eğitimi -Sanliurfa Örneği-

AUTHORS: Adem ARSLAN

PAGES: 103-120

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/318909>

Hakemli Makale / Refereed Article

Geliş Tarihi / *Received*: 14.03.2017 • Kabul Tarihi / *Accepted*: 16.06.2017

Günümüz Medreselerinde Fıkıh Eğitimi -Şanlıurfa Örneği-

Adem ARSLAN*

Öz

Medeniyetler beşiği olan Şanlıurfa ve yöresinde farklı ilim dallarında pek çok âlim yetişmiştir. İlimlerini geleneksel medrese eğitimi tarzı ile alan bu âlimler sayılamayacak kadar çok talebeler yetiştirmişlerdir. Medreselerde eğitim, yetkin bir hoca ve etrafında kümelenen talebeler ile bu yetkin hocanın gözetiminde okutulan kitaplar şeklinde yürütülmektedir.

Bu çalışmada, tarihsel yönüne temas edilerek Şanlıurfa yöresinde fıkıhın canlılığını koruduğu medreseler ve medreselerde fıkıh bilimine verilen önem ele alınmakta, Şanlıurfa yöresinde günümüzdeki bazı medreselerde, fıkıh eğitimi özelinde, eğitim yöntemi ve fıkıh dair okutulan eserlerin tespiti ve tanıtımı yapılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda günümüzde Şanlıurfa yöresinde medrese tarzı eğitimini devam ettiren örnek kişiler ile görüşülmüş ve bu yapılar araştırılmış, hocalarından aldıkları eğitim ve kendilerinin günümüzde uyguladıkları sistem ve öneriler ortaya konulmuştur. Çalışmanın, fıkıh eğitiminin dünü ve bu gününü açıklaması ve yarınki çalışmalara rehberlik edecek nitelikte olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Fıkıh, Medrese, Eğitim-Öğretim, Şanlıurfa*

Fiqh Education in Contemporary Madrasah: The Example of Şanlıurfa

Abstract

In different science areas, many scientists have grown up in Şanlıurfa and surroundings in which are the main place of civilisations. These scholars who be educated their education with traditional madrasah system have taught many students. The education in the Madrasah is that an authority lecturer and the student around him, and this authority lecturer decide the books which student have to study.

In this study, it has been discussed that in some Madrasahs which retains its importance in the Şanlıurfa district and the special interest of fiqh: education of fiqh, training method, detection and identification of the readings of the book about fiqh. To accomplish of this significant goal, it has been interviewed with some people who continued the tradition of the madrasah. After that it has been done the research about the structures. Finally, the education which they received from their lecturers has been studied in a detailed way. One of another main goal of the study is that the work is going to be able to explain the past and present of fiqh education and to guide futures work.

Key Words: *Fiqh, Education, Madrasah, Şanlıurfa*

* Yrd.Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi,
ademarslan1@gmail.com

Çalışmanın Kapsamı

Çalışmada Medreseler ele alınırken, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kuran Kursları veya bazı derneklerin eğitim faaliyetleri bünyesinde varlığını sürdüren, Tefsir, Fıkıh, Hadis ve Arapça gibi Temel İslam Bilimlerine ait eserlerin okutulduğu, kendilerini “**medrese**” olarak isimlendiren kurumlar kastedilmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada kaynak tarama ve yerinde tespit/durum analizi şeklinde bir yöntem takip edilmiştir.

Giriş

Ferdi ve içtimai alanda ortaya çıkan birçok sorunun kökeninde cehalet ve bilgi yetersizliğinin olduğu inkâr edilemez. Kendisine özgü geleneksel bir yapısı olan ve belli kaideler çerçevesinde işleyen Medreseler, tarihi süreç içerisinde bu önemli boşluğu doldurmanın yanında sadece eğitim-öğretim faaliyetlerinin yerine getirildiği müesseseler olarak kalmamış, aynı zamanda dönemin okur-yazar ve entelektüellerinin de yetiştiği kurumlar olmuştur.¹ Tarihte Medreseler, İslami ilimler sahasının en önemli ilim dallarından birisi olan fıkıh biliminin teoride öğrenildiği ve halk ile iç içe olan bir fonksiyonu olması nedeniyle, fıkıhın pratik uygulama imkânı bulduğu merkezler olmuşlardır. Harran gibi tarihte ilme beşiklik yapmış olan bir medeniyeti barındıran Şanlıurfa ve yöresinde günümüzde irili ufaklı birçok medresenin, İslami ilimler noktasında varlığını sürdürmeye çalıştığı ve bu medreselerde alet ilimlerinden (dar anlamıyla Arapça’ya yönelik ilimler) sonra en fazla fıkıh ilmine yer verildiği bilinmektedir.

A- Fıkıh ve Önemi

İslam dininin ana kaynakları olan Kur’ân ve Sünnet’ten belirli delillere dayanarak, İslam’ın pratik hayata ilişkin hükümlerini ortaya koyan ve böylece ferdin dini hak ve yükümlülüklerini bilmesini sağlayan,² bunun yanında inananların hayatları boyunca neler yapması gerektiğini gösteren bir ilim dalı olarak tanımlayabileceğimiz Fıkıh bilimi, doğumdan ölüme hayatın her safhasını kuşatması, kişinin Yüce Yaratıcı ve diğer varlıklar ile münasebetlerini

¹ Bkz. Şirin Gül, *Sahn-ı Seman Medreselerinden Günümüz Fıkıh Eğitimine Bir Köprü*, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, (Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Sempozyum Bildirisi), Muş 2012, c.2, s. 615.

² Emran Çelik, *Medreseler ile İlahiyat Fakültelerinde Fıkıh İlminin Eğitim ve Öğretimi*, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler (Bingöl Üniversitesi Uluslararası Sempozyum), c. 1, s. 733.

düzenlemesi nedeniyle, dini eğitim faaliyetleri arasında da, hatırı sayılır bir yere sahip olmuştur.³

Fıkıh bilimi, bünyesinde barındırdığı “fetva” sistemi ile İslam dininin her çağda yaşayan ve gelişime açık bir din olduğunu gösteren önemli bir ilim dalıdır.

B- Osmanlı Medreselerinde Fıkıhın Yeri ve Önemi

Nizamiye medreselerinin kuruluşundan sonra İslam dünyasının hemen her bölgesinde eğitim ve öğretim faaliyetleri gelişmiş, buna paralel olarak da medreseler kurulmuş, yapı ve tedrisat olarak Büyük Selçuklu medreselerini örnek alan Anadolu Selçukluları ile beylikleri, Anadolu’da Osmanlı medreselerine mahreç olacak medreseler inşa etmişlerdir.⁴

Osmanlılar yeni bir devlet inşa etme noktasında kendilerinden önceki Selçuklu medeniyetinden istifade ettikleri gibi, medrese teşkilatı ve tedris usulü bakımından da büyük oranda istifade etmiş, ancak bununla yetinmeyip, medrese teşkilatında yeni bir sistem oluşturmuşlardır.⁵

Osmanlılar döneminde medreseler hem program olarak, hem de mimari yapıları açısından büyük bir gelişme göstermiştir.⁶

Osmanlı medreselerinin tamamına yakınının vakıf medreseleri olmasına rağmen, Devlet destekli olması ve büyük müderrislerini Şeyhülislamlık makamının tayin etmesi gibi nedenlerden bu yapıları “**yarı resmi kurumlar**” şeklinde tavsif etmek mümkündür.⁷

Osmanlı medreselerindeki tedris usulü, diğer İslam devletlerindeki usulden farklı olmayıp, medrese sayılarının artmasına paralel, derece ve sınıflarına göre bir tertibe tabi tutulmuşlardır.⁸

Osmanlı medreselerinde kelâm, mantık, belagat, lügat, nahiv, matematik, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibi “*Ulum-u âliye*” (علوم آلیه) olarak ifade edilen ilimler ile Kur’an ilimleri, hadis ve fıkıh gibi “*Ulum-u ’aliye*” (علوم عالیه) olarak ifade edilen ilimler okutulmaktaydı.⁹

³ M. Rahmi Telkenaroğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Anadolu Medreselerinde Fıkıh Tedrisatı ve Sorunları*, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler (Bingöl Üniversitesi Uluslararası Sempozyum), c. II, s. 378.

⁴ Bkz. Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 191, İstanbul 2003, s. 357.

⁵ Şirin Gül, *Sahn-ı Seman Medreselerinden Günümüz Fıkıh Eğitimine Bir Köprü*, c. II, ss. 615-615.

⁶ Ziya Kazıcı, a.g.e, s. 367.

⁷ Benzer görüş için bkz. İhsan Süreyya Sırma, “*Müslümanlarda Eğitimin Tarihi Süreci İçerisinde Medreseler*”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Sempozyum), Muş 2012, c. I, s. 57,

⁸ Bkz. Ziya Kazıcı, a.g.e, s. 372.

⁹ Ziya Kazıcı, a.g.e, s. 372.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih, Osmanlı Devletine yakışır, önemli ve ciddi eğitim kurumları yapmak, büyüyen ve gelişen devletin iyi öğrenim görmüş kimselere olan ihtiyaçlarını da gidermek için, içerisinde Sahn-ı Seman ve Tetimme denen medreselerin de bulunduğu, Fatih külliyesi olarak bilinen binalar ve kurumlar topluluğunu tesis etmiştir.¹⁰

Fatih medreselerinde okutulan dersler hakkında çok net bilgiler bulunmasa da, külliye vakfiyesinde geçen ifadelerden, Sahn medreselerinde hem dini, hem de diğer bazı bilimlerin okutulacağı anlaşılmış olsa da, Sahn'da "yüksek İslamî bilimlerin (Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam), Tetimmeler'de de dini derslerin yanında diğer bazı bilimlerin okutulduğu ileri sürülmektedir.¹¹ Durum nasıl olursa olsun, Fatih'in düzenlemelerinin daha sonraki dönemler için örnek olduğu ve klâsik Osmanlı medrese düzeninin oluşmasına etki ettiği¹² anlaşılmaktadır.

Osmanlılarda, özellikle Fatih Sultan Mehmet ve sonraki dönemlerde bütün medreselerde fıkıh ve fıkıh usulü derslerinin okutulduğu bilinmektedir.¹³

Klasik Osmanlı medreselerinde, Osmanlı yönetim ve adalet sisteminde, hem sosyal, hem de ferdi pek çok sorunun çözümünün Fıkıh ile ilgili olması nedeniyle dini bilimler alanında yazılan eserlerin en çok Fıkıh (İslam Hukuku) alanında olduğu kaydedilmektedir.¹⁴

Osmanlı dönemi medreselerinde Fıkıh ve Fıkıh Usulü'nün iyi derecede öğretildiği kaynaklarımızda mevcut olmakla birlikte¹⁵ bizim asıl konumuz Şanlıurfa ve yöresinde bulunan medreselerin günümüzde fıkıh açısından ne durumda olduğudur.

C- Tarihte Şanlıurfa Medreseleri

¹⁰ Bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 61.

¹¹ Bkz. Yahya Akyüz, a.g.e, s. 61.

¹² Bkz. M. Rahmi Telkenaroğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Anadolu Medreselerinde Fıkıh Tedrisatı ve Sorunları*, c. 2, s. 382; Bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*, s. 62.

¹³ Emran Çelik, *Medreseler ile İlahiyat Fakültelerinde Fıkıh İlminin Eğitim ve Öğretimi*, c. 1, s. 736; Osmanlılarda fıkıh, fıkıh usulü ve feraize dair okutulan eserler için bkz.; Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler Ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, Sayı: 1, Yıl: 2008., ss. 37-38.

Osmanlı dönemine ait medreselerde verilen derslerin ve okutulan eserlerin belirlenmesinde hangi kaynaklardan yola çıkılacağı bir problem olarak ortada olsa da, bu alanda yapılan çalışmaların iki türlü malzeme kullandığı, bunlardan birincisinin; medreseler ile ilgili kanunnameler, vakfiye ve icazetnameler gibi resmi belgeler olduğu, ikincisinin ise; alimlerin otobiyografilerinde okudukları ve okuttukları derslere dair verilen bilgiler, medrese ders programları ile ilgili yazılan eserler, teklif edilen programlar ve genel anlamda ilim tahsil etmeye dair kaleme alınan kitapların oluşturduğu resmi olmayan belgeler olarak kaydedilmektedir. Bkz. M. Rahmi Telkenaroğlu, a.g.m, c. II, s. 382.

¹⁴ Bkz. Yahya Akyüz, a.g.e, s. 64.

¹⁵ Emran Çelik, a.g.m., c. I, s. 737.

Batınîlere karşı ehli sünnet düşüncesini yaymak ve siyasi birliği sağlamak için medreselerin oynayacağı rolü iyi bilen Nurettin Zengî döneminde, birçok şehirde çeşitli sayılarda medreselerin açılmış olduğu, bunlardan 4 tanesinin Harran'da, bir tanesinin Ra's el-Ayn da (Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesi ile sadece sınır tellerinin ayırdığı Suriye'nin Ra'su'l-Ayn şehrini kapsar) ve diğer birinin de Urfa'da var olduğu kaydedilmektedir.¹⁶

Eyyubiler döneminde de, Harran'da 4 adet medrese ile Ra'su'l-ayn'daki (Ceylanpınar ilçesi ve civarı) bir medreseden söz edilmekte, Ceylanpınar civarındaki medresenin üç yönden nehirle çevrili, yeşil bir yarımada üzerinde, ön ve arka kısmının bahçeli bir yapıda olduğunu kaydedilmiştir.¹⁷

Şanlıurfa'da Eyyubi'ler tarafından yaptırılan biri Ulucamii'nin içinde yer aldığı Külliye'de, diğeri de Balıklı Göl'ün sahilindeki Halil Rahman Camii'nin de içinde yer aldığı Külliye'de bulunan iki medrese, günümüze ulaşmış ve bunlara ait kitabeler okunmuş ve Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁸

Şanlıurfa'daki Urfa Ulu Câmî medresesinin de, Güneydoğu Anadolu'da hâkimiyet kurmuş olan Artuklular döneminde (507/1113-1114) kurulmuş olduğu kaydedilmektedir.¹⁹

Yavuz Sultan Selim İran seferini tamamladıktan sonra Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Urfa'nın fethi ile görevlendirmiş, Mehmet Paşa'nın Safevi ordusunu yenilgiye uğratmasıyla Urfa ve yöresi de (4 Mayıs 1516) Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.²⁰

Şanlıurfa'da birkaçı kısmen de olsa yapı olarak halen ayakta kalan 8 adet medresenin varlığı tespit edilmiş, bunlardan 7 tanesinin Osmanlı dönemi yapıları olduğu kaydedilmiştir.²¹

¹⁶ Bkz. Ziya Kazıcı, İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, s. 350. (Ziya kazıcının eserinin ilgili dipnotunda şu yazılı: Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ramazan Şeşen, Selâhaddin Eyyubî ve Devlet, İstanbul 1987, s. 321-322)

¹⁷ Bkz. Ahmet Demir, *Medreselerin Gelişmesinde Eyyubilerin Rolü*, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler (Bingöl Üniversitesi Uluslararası Sempozyum), c. II, s. 468.

¹⁸ Bkz. Ahmet Demir, a.g.e, c. II, s. 467.

¹⁹ Bkz. Ziya Kazıcı, a.g.e, s. 358.

²⁰ Mehmet Memiş, Şanlıurfa Medreseleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998, s. 9. Şanlıurfa, Hz. Ömer r.a döneminde Müslümanlarca ele geçirildikten sonra Emeviler, Abbasiler, Zengiler, Eyyubiler, Selçuklular, Karakoyunlular, Akkoyunlular egemenliği altında yaşamış ve XVI. Yüzyılın başlarından itibaren de, Osmanlı egemenliği altına girmiştir. Bkz. Mehmet Memiş, a.g.e, s. 114.

²¹ Şanlıurfa'daki en eski tarihli medrese olarak zikredilen Eyyubiler dönemine ait Selahaddin Eyyubi Medresesi 597 h./1191 m. dışında, Osmanlı dönemindeki medreselerin çoğu 17. ve 18. yüzyıllarda yapılmışlardır. Bunlar: 17. Yüzyılın ortalarında var olduğu bilinen Halilu'r-rahman Medresesi, 1107 h./1695-1696 m. tarihli Abbasiye (Abbas Ağa) Medresesi, 1136 h./1723 m. tarihli İbrahimiye Medresesi, 1149 h./1736-1737 tarihli Rızvâniye Medresesi, 18. Asrın ilk yarısında yapıldığı bilinen Süleyman Ağa Medresesi, 1196 h./1781-1782 m. tarihli Nakibzâde İbrahim ve

Urfa'daki medreselerin sayısı hakkında devlet ve vilayet salnâmelerinde farklı rakamların varlığına şahit olunmaktadır. Mesela, 1286 / 1869-1870 senesine ait Halep Salnâmesi'nde Urfa merkezinde sadece üç medresenin bulunduğu zikredilirken, yine aynı vilayetin 1309 / 1891-1892 senesine ait salnâmesinde 11 medrese olduğu, bunların yanında 1318 / 1900-1901 yılına ait Maarif Nezâreti Salnamesinde ise 8 adet medresenin isminin zikredilmesine karşılık 1321/1903-1904 yılına ait Maarif Nezâreti salnamesinde 7 adet medreseden söz edildiği kaydedilir.²² Yine salnamelerde hicri 1308 yılında Birecik'te bir adet, 20 asrın başlarında da Halfeti'de bir adet medresenin var olduğu kaydedilmektedir.²³

3 Mart 1924 tarihinden sonra Urfa'da fiilen işleyen sadece 4 medresenin kaldığı kaydedilmiştir.²⁴

D- Günümüzde Şanlıurfa Yöresinde Bulunan Bazı Medreselerde Fıkıh Eğitimi ve Öğretimi

Kuzeyde Erzurum'dan başlayarak güneyde bugünkü Suriye'nin Halep kenti yakınlarına kadar, Batı'da da Şanlıurfa'dan başlayarak Kuzey Irak'ta ve İran'ın batısında Urumiye kentinin havalisi olan tüm bölgelere kadar uzanan Şark Medreseleri,²⁵ Osmanlı'nın dağılmasından sonraki dönem itibarıyla, tek bir kurum ve mekanizma tarafından organize edilmemelerine rağmen, hemen hemen her tarafta aynı müfredatı takip etmişlerdir.²⁶

Günümüzde Urfa yöresinde irili ufaklı çok sayıda medreselerin varlığı bilinmektedir. Buralarda, diğer ilimlerin yanı sıra özellikle fıkıh eğitim ve öğretimi önemli bir yer kaplamaktadır. İncelenen medreselerde alet ilimleri olarak bilinen Arapçanın daha iyi anlaşılmasına yönelik temel eserlerden sonra, en çok okutulan eserler fıkıh eserleridir. Çalışma kapsamında, Şanlıurfa ve ilçelerinde öne

1328 h./1910 m tarihli Şehbenderiye Medreseleri olarak kaydedilmektedir. Bkz. Mehmet Memiş, Şanlıurfa Medreseleri, s. 114.

Günümüzde (1998 yılında) yapı olarak varlığını sürdürmeye, ancak Arşiv belgeleri ve diğer yazılı kaynakları ışığında Şanlıurfa'da tespit edilen diğer medreseler şunlardır: 15. Asrın ikinci yarısında yapılan Hasan Padişah Medresesi, 17. Yüzyılın ilk yarısında var olduğu bilinen Fîrûz Bey Medresesi, 1051 h./1641 m., tarihli İhlâsiye Medresesi, 1115 h. /1703 m. tarihli Şa'baniye Medresesi, 1137 h./1725-1726 m. tarihli Hamîs Efendi (Hamîsiye) Medresesi, 1133 h./1721 m. tarihli Abdurrahman Efendi Medresesi, 18. Yüzyılın ilk çeyreğinde var olduğu bilinen Sultan Burhan Medresesi, 18. Yüzyılın ortalarında yapılmış olan Rahîmiye Medresesi, 1164 h./1751 m. tarihli Rahmaniye Medresesi, 1169 h./ 1755-1756 m. tarihli Haydar Ağa (Haydariye) Medresesi, 1193 h./ 1779 m. tarihli Kutbeddin (Rızâiye) Medresesi ve 1279 h./ 1862-1863 m. tarihli Sâkibiye Medresesi olarak kaydedilmektedir. Bkz. Mehmet Memiş, a.g.e, s. 114-115.

²² Bkz. Murat Akgündüz, *Osmanlı Dönemi Urfa Medreseleri ve Tedrisat Hayatı*, İSTEM (İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi), Sayı: 11, Konya 2008, s. 114-115.

²³ Bkz. Murat Akgündüz, a.g.m, s. 115.

²⁴ Bkz. Murat Akgündüz, a.g.m., s. 115.

²⁵ M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, s. 27-28.

²⁶ M. Halil Çiçek, a.g.e, s. 46.

çıkan medreseler ziyaret edilerek, bazı durum tespitleri yapılmış ve okutulan fıkıh müfredatları belirlenmeye çalışılmıştır. Resmi kurumlar bünyesinde varlığını idame ettiren, fıkıh eğitiminin görüldüğü bu eğitim yuvaları, halk arasında bilinen isimlerinin alfabetik sırasına göre şu şekilde ele alınmıştır:

1- Hz. İbrahim Halilullah Kültür ve Eğitim Vakfı Eğitim Kurumu (Dergâh Medresesi)

Şanlıurfa merkezinde, Hz. İbrahim doğduğu yer olarak rivayet edilen mekânın yanında, eğitim ve öğretime devam eden bir medresedir. Şanlıurfa'nın en eski medreselerinden biri olarak bilinmektedir. Bu eğitim yuvası günümüzde Hz. İbrahim Halilullah Kültür ve Eğitim Vakfı bünyesinde varlığını sürdürmektedir.

a- Medresedeki Eğitim ve Fıkıh Eğitimi ile İlgili Tespitler ve Durum Analizi

- *Medreselerde hocaya itaat ve saygı son derece önemlidir. Bu anlamda eğitim hoca merkezlidir denebilir.*

- *Medreseler öğrenme merkezli yerlerdir. “öğren geç” metoduna dayanır. Hocanın emriyle eğitim uygulanır, halka şeklinde yüz yüze/birebir eğitim sistemi uygulanmaktadır.*

- *“Medreselerde her ilim, bir üst ilmin mukaddimesi ve basamağı, her bir üst ilim de, bir alt ilmin devamı niteliğindedir.” Hatta her bir ilmin içerisinde oluşturulmuş kitap sıraları, her bir kitap bir üst kitabın mukaddimesi, alt basamağı, her bir üst kitap da bir alt kitabın devamı niteliğindedir (örneğin; Emsile kitabı, bina ve izzi kitaplarının alt basamağıdır.).*

- *Medrese Âlimleri bulundukları köy veya beldelerin aynı zamanda fetva mercileri olarak algılanmaktadır. Cenaze, nikâh, talak, taziye, miras, kişiler arası anlaşmazlıklar, barış, alışverişler vb. konularda ilk muhatap olarak görülürler. Bu anlamda ilahiyat eğitiminden farklıdır. Fıkıhın uygulama sahasında bizzat aktif bir rol alırlar.*

- *Medrese âlimlerinin toplumsal olayları yürüten ve yöneten bir konumları vardır. Medresede teori olarak okutulan fıkıh bilgilerinin toplumsal hayat içinde tatbik ile pratiğe dökülmektedir. (ör; Nikâh, talak, anlaşmazlıklar vb. meselelerde). Medreseler bir nevi teori ve pratiğin buluştuğu yerlerdir. Nitekim bazı Medrese Müderrislerinin bir araya gelerek, Şanlıurfa'da uzun zamandan bu yana devam eden bir fetva heyeti oluşturduğu ve bu heyetin dini/fikhî meselelere çözüm getirmeye çalıştığı müşahade edilmektedir.*

- *Medreselerde İslamî ilimlere dair diğer dersler yanında, fıkıh dersleri ile bir nevi hukuk eğitimi de verilmiş olmaktadır.*

- *Günümüz medreselerinde öğrencilerin mezhep farklılıkları göz önüne alınarak dersler okutulmaktadır. Başka bir ifade ile, Hanefî mezhebine müntesip öğrenciler Hanefî fıkıh eserlerini, Şafîî mezhebine müntesip olan öğrenciler de Şafîî fıkıh eserlerini okumaktadırlar. Ülkemizde Şafîî ve Hanefî mezhebi yaygın olduğu için Medreselerde genel olarak Şafîî ve Hanefî fıkıh kitapları okutulmaktadır. Bunun yanında dört mezhebe dair eserlere de müracaat edilmektedir.*

- *Dergâh medresesi müderrisi kendisine fıkhi meselelerde en çok boşama konusu ile ilgili problemlerin ulaştığını, sonrasında muamelata dair anlaşmazlıklar ile karşılaştığını ifade etmektedir.*

Dergâh medresesinde ve Şanlıurfa'daki örnek olarak incelediğimiz diğer medreselerde, sınıflar öğrencilerin okudukları kitaplara göre belirlenir. Medreselerde gerek ilk yıllar, gerekse son yıllarda okutulan eserler bilindiği için öğrencilerin eğitim hayatlarının hangi aşamasında olduklarını öğrenmeye yönelik olarak diğer okullarda sorulan "hangi sınıftasın" veya "kaçı geçtin" gibi sorular yerine, medrese talebelerine "hangi kitaptasın", "nereye geçtin" gibi sorular sorulur, talebenin zikredeceği kitaplara göre de, eğitim sürecinin neresinde olduğu tahmin edilir. Aşağıda ve diğer başka yerlerde medreselerin verdiğimiz ders programlarını bu şekilde düşünerek okumamızın daha yararlı olacağı düşünmekteyiz.

Dergâh (Hz. İbrahim Halilullah Kültür ve Eğitim Vakfı) medresesinde yıllara göre okutulan fıkıh eserleri şunlardır:

Birinci Yıl

İlk Dönem: Hanefî fıkına dair Ebu'l-İhlas Hasen b. Ammar b. Ali eş-Şürünlûlî el-Vefâi el-Mısırî (ö. 1069/1659) 'nin Nuru'l-İzâh diye bilinen eseri, Şafîî fıkında ise Kadı Ebi Şüca' el-İsfahani'ye ait diğer adı et-Takrib fi'l-fıkıh olan Gayetu'l-İhtisâr isimli eser.

İkinci Dönem: Hanefî fıkına dair Nuru'l-İzâh, Şafîî fıkında Gayetu'l-İhtisâr.

İkinci Yıl:

İlk Dönem: İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö.1277/1860)'nin yalın olarak "Bâcûrî" olarak zikredilen haşiye eseri (Hâşiye 'alâ Şerhi İbn Kâsım el-Gazzî alâ metni Ebî Şücâ') okutulmaktadır. Bu eser, Kadı Ebu Şuca el-İsfahani'nin "Gayetu'l-İhtisâr" isimli eserine İbn Kasım el-Gazzi tarafından "Fethu'l-Karibi'l-Mucîb fi Şerhi Elfazi't-Takrib" ismiyle yapılan şerhin haşiyesidir.²⁷ Hanefî fıkında ise İbni Abidin'in oğlu Muhammed Alau'ddin'e ait Hediyetu'l-'alaiyye isimli ilmihal niteliğindeki eser okutulmaktadır.

²⁷ Bkz. Ahmet Saim Kılavuz, "Bâcûrî" md. DİA, İstanbul 1991, c. IV, s. 416.

İkinci Dönem: Şafîî fıkıhında Bâcûri, Hanefî fıkıhında Hediyetu'l-'alayıye

Üçüncü Yıl:

İlk Dönem: Şafîiler için, Şafîî fıkıhına dair Muhammed Emin el-Erbilî'ye ait Tenviru'l-Kulub isimli fıkıh kitabı Hanefîler için de, Hanefî fıkıhına dair Tillo medresesi mezunu Yunus Emre isimli bir yazara ait "Kifayetu'l-Mübtedî" isimli eser okutulmaktadır. Bu eserde, Şafîî mezhebinde meşhur olan Gayeti'l-Ihtisar' isimli eserin içeriğine benzer, ibadet ve muamelat meseleleri ele alınmaktadır.

İkinci Dönem: Şafîî fıkıhında "Tenviru'l-Kulûb", Hanefî fıkıhında Kifayetu'l-Mübtedî

Dördüncü Yıl:

İlk Dönem: Şafîî talebeler için İ'anetu't-Talibîn (Haşiyetu İ'aneti't-Talibîn) isimli eser okutulur. Seyyid el-Bekri lakabıyla şöhret bulan Muhammed Şattat ed-Dimyâtî'nin "İ'anetu't-Talibîn" olarak şöhret bulan Şafîî furûî fıkıh eseri, Zeynuddin el-Melibârî (ö. 991/1583)'nin "Kurretu'l-Ayn bi Mühimmâtî'd-Din" isimli eserine, yine kendisinin yaptığı "Fethu'l-Mu'in" isimli şerhe yapılan haşiyelerdir.²⁸ Hanefî talebeler için de Haşiyetu İbn Abidin olarak meşhur olan Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşki (ö. 1252/1836)²⁹,ye ait "Reddu'l-Muhtar ale'd-Durri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr" okutulur. Reddu'l-Muhtar, Durrü'l-Muhtar'ın haşiyesi, Durrü'l-Muhtâr da Tenvîru'l-Ebsâr'ın şerhidir. Eser Haşiyetu İbn Âbidîn diye meşhur olmuştur.³⁰

İkinci Dönem: İ'anetu't-Talibîn, Haşiyetu İbn Âbidîn

Beşinci Yıl:

Birinci Dönem: İ'anetu't-Talibîn, Haşiyetu İbn Âbidîn

İkinci Dönem: İ'anetu't-Talibîn, Haşiyetu İbn Âbidîn, Ruhbiyye³¹

Altıncı Yıl:

Birinci Dönem: İ'anetu't-Talibîn, Haşiyetu İbn Âbidîn, el-Varakat³²

²⁸ Mehmet Salih Işıkgör, "Doğu ve Güneydoğu Medreselerinde Şafîî Fıkıhının Öğretimi: Kaynak ve Metodlar" İslam Medeniyetinin Yapı Taşları IV, "İslami İlimler ve Eğitim-Öğretimi" (İlamer Öğrenci Sempozyumu Bildirileri), Ankara 2014, s. 154

²⁹ Ahmet Özel, "İbn Âbidîn, Muhammed Emîn" md., DİA, İstanbul 1999, c. XIX, s. 292.

³⁰ Bkz. Emran Çelik, *Medreseler ile İlahiyat Fakültelerinde Fıkıh İlminin Eğitim ve Öğretimi*, c. 1, s. 744.

³¹ Şanlıurfa'da bazı medreselerde okutulan Ruhbiyye, Feraize dair bir eser olup Şafîî mezhebine göre hazırlanmıştır.

³² Tam adı, "el-Varakât fî uşûli'l-fıkh" olan bu eser, İmamı'l-Haramayn el-Cüveynî (ö. 478/1085)'ye ait, Şafîî mezhebine göre hazırlanmış olup Usul konularının neredeyse tamamını içermektedir. Bkz. Necmettin Kızılkaya, el-Varakât, DİA, İstanbul 2012, c. XLII, s. 518.

İkinci Dönem: İ‘anetu’t-Talibîn, Haşiyetu İbn Âbidîn

Yedinci Yıl:

Birinci Dönem: İ‘anetu’t-Talibîn, Haşiyetu İbn Âbidîn

İkinci Dönem: İ‘anetu’t-Talibîn, Haşiyetu İbn Âbidîn

Dergâh Medresesinde fıkıh eğitimi geçmişten tevarüs eden, geleneksel medrese eğitimi şekliyle verilmektedir. Öncelikle dersi alacak olan talebe dersi sessiz bir şekilde mütalaa eder, mütalaa ettiği ders ile hocadan dersini alır, akabinde aldığı dersi arkadaşları ve üst sınıftaki öğrenciler ile sesli olarak müzakere eder. Talebe ezberlenecek yerleri müzakereden sonra hocasına sunar.

2- İbrahimiye Kuran Kursu Eğitim Kurumu (Şeyh İzzettin Medresesi)

Şanlıurfa’da öne çıkan günümüzdeki diğer bir medrese de, yarım asra yaklaşan bir süre ile öğrenci yetiştiren ve bölgede Şeyh İzzettin Aksan’a bağlı bir medrese olarak bilinen İbrahimiye Kuran Kursu Eğitim Kurumudur. Günümüzde erkekler ait bir yurt ve bayanlara yönelik de 9 adet medrese ile ilmi faaliyetlerine devam etmektedir.

a- İbrahimiye Medresesi Özelinde Medreselere Dair Durum Tespiti ve Değerlendirmeler

İbrahimiye medresesinde eğitim, dersi özümseme üzerine kuruludur. Bu durum, fıkıh eğitimi için de geçerlidir. Öğrencilerin seviyesine göre bir yöntem benimsenmektedir.

Bu medresede alet ilimlerinde yoğun olarak yapılan ezber yöntemi fıkıh dersleri için uygulanmamaktadır. Ancak basit fıkhi metinlerin ezberlenmesinin faydalı olacağı düşüncesiyle, ileriki zamanlarda bunun da müfredata konulmasının düşünüldüğü, medrese müderrisi tarafından ifade edilmiştir.

Medreselerde Fıkıh Usûl’üne dair kitaplar okutulmakla birlikte, bu ilim dalının çok fazla vurgulanmamasının nedenleri arasında, içtihat seviyesine gelmemesine rağmen insanların bilgisizce hüküm çıkarma işine girişebilecekleri ve mezhep müçtehitlerini bilgisizce tenkit edebilecekleri şeklindeki nedenler öne sürülmektedir. Ayrıca, Medreselerde ders müfredatı ile ilgili problemlerin (alet ilimlerinin önemli olması vb.) nedenlerinden biri de Medreselerin tarih içerisinde çeşitli baskı ve sıkıntılara maruz kalması olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla âlimler zor şartlar altında, ancak en zor ve muğlak olan alet ilimlerini ezberlemiş, alet ilimlerini iyi kullananların öteki ilimleri de öğrenebileceğini düşünmüşlerdir. Ancak günümüzdeki medreselerde daha önce eleştirilen müfredat eksikliklerinin tamamlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

b- İbrahimiye Eğitim Kurumunda Günlük Eğitim ve Fıkıh Eğitimi

İbrahimiye Medresesinde günlük eğitim hemen hemen her ders için aynıdır, bu nedenle aşağıda günlük eğitim-öğretim anlatılırken buna fıkıh dersi ve diğer derslerin dâhil olduğunu hatırlatmak isteriz. Günlük eğitim şöyledir:

Öğrenciler derse gelmeden önce sessiz bir ortamda çeşitli kitaplardan okuyacakları dersin konusunu araştırırlar. Öğrenciler “Mütala’a” olarak isimlendirilen araştırmalarının sonucunu ders esnasında hocalarına sunar. Derslere hâkimiyeti olan müderrisler nihai noktada öğrencilerine doğru bilgiyi aktarmaya çalışırlar. Daha sonra öğrenciler hocalarından aldıkları bilgiyi sessiz bir ortamda, yüksek sesle tekrar eder, ortaya çıkan problemleri sığağı sığağına hocalarına orada iletirler, böylece konunun iyi bir şekilde özümsemiş olması sağlanır. Öğrenci bilgi noktasında tam mutmain olunca bir sonraki aşama olan derslerin müzakerelerine geçilir. Öğrenciler kendilerinden bir üst ve bir alt merhaledeki arkadaşları ile o günkü tüm dersleri birbirlerine anlatırlar. Müzakere yöntemi, bilginin kalıcı olması açısından oldukça önemlidir.

Medresede bir uygulama geleneği olarak Müzakereler sesli, Mütala’alar ise sessiz yapılmaktadır. Çok eskilere dayandığı ifade edile bu yöntem İbrahimiye medresesinde de uygulanmaktadır.

Medresede genel olarak ezberler ikindi namazından sonra başlamaktadır.

İbrahimiye Medresesinde, diğer derslerde olduğu gibi fıkıh eğitimi de merhalelere ayrılmaktadır. İbrahimiye Medresesinde fıkıh kitaplarının yıllara göre (merhaleleri) okutulması, fıkıh öğretimi şu şekildedir:

Birinci Merhale: Alet isimleri olarak bilinen Emsile, Bina ve İzzi gibi Arapçaya dair temel derslerin görüldüğü başlangıç yılında bu medresede fıkıh dair Şafiî mezhebi alanında Saim b. Semir el-Hudari’ye ait “Sefinetu’s-Salat” isimli namaza dair basit fıkhi bilgilerin olduğu bir eser okutulmaktadır. Hanefî Fıkıhına dair, Tillo Medresesinden mezun Yunus Emre isimli yazarın, “Kifayetu’l-Mübtedî” isimli fıkıh kitabının ibadetlere kadar olan bölümü işlenmektedir. Kifayetu’l-Mübtedî’de, Şafiî mezhebine dair meşhur eser olan Gayetu’l-İhtisar’ın içeriğine benzer ibadet ve muamelet meseleleri ele alınmaktadır.

İkinci Merhale: Bu merhalede Şafiî mezhebine dair, Kadı Ebû Şucâ‘ el-İsfehani (ö. 500-1107)’ye ait “Gayetu’l-İhtisar” isimli eser, Hanefî fıkıhına dair “Nuru’l-İzâh” isimli fıkıh kitabının Taharet ve Salat bölümleri ele alınmaktadır.

Üçüncü Merhale: Bu merhalede Şafiî mezhebine dair, İmam Nevevî el-Cavî’ye ait “Riyadu’l-Bediâ” isimli fıkıh eseri şerhiyle birlikte okutulmaktadır. Hanefî fıkıhı olarak da, ikinci merhalede okutulmaya başlanan “Nuru’l-İzâh” isimli eserin Taharet ve Salat bölümünden sonraki kalan bölümleri ile “Kifayetu’l-Mübtedî” isimli eserin Muamelat bölümü okutulmaktadır.

Dördüncü Merhale: Bu merhalede Şafîî fikhı olarak İbn Kasım, “Bâcûrî” mütalaasıyla birlikte ele alınmaktadır. Hanefî fikhında ise öğrencilerin seçimine bağlı olarak “El-Lübâb” veya “El-İhtiyâr” isimli eserlerden birisi okutulmaktadır.

Beşinci Merhale: Şafîî fikhında “İ’ānetu’t-Tâlibîn” ile Hanefî fikhında ise “Mülteka’l-Ebhur” veya “el-Hidâye”³³ isimli eserlerden birisi okutulmaktadır.

Altıncı Merhale: Şafîî fikhında İmam Nevevî’ye ait el-Minhac (Muğni’l-Muhtaç bu eserin haşiyesi olduğu için medreselerde minhac yerine muğni ismi zikredilmektedir. Oysa asıl metin olan el-Minhac okunmaktadır). Altıncı merhalede Fıkıh Usûlü’ne dair Sübkî’ye ait “El-Varakat” isimli eser okutulmaktadır. Ayrıca “Edebu’l-Fetva ve’l-Müftû li’n-Nevevî” eseri okutulmaktadır. Bu merhalede, Hanefî fikhına dair haşiyesiz olarak “ed-Durru’l-Muhtar” veya “el-Hidaye” okutulmaktadır.

Yedinci Merhale: Bu merhalede Şafîî’lerde yine “El-Minhac”, Hanefiler’de de “Durru’l-Muhtar” veya “el-Hidaye” isimli eserler okutulmaktadır. Bu son merhalede Usulü Fıkıh’a dair Şafîîlerde “Cemu’l-Cevami” isimli eser ile Hanefilerde “el-Menar” veya “el-Mir’at” isimli eserler okutulmaktadır.

3- Ceylanpınar İlim Yayma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Eğitim Kurumu (Şeyh Muhammed Ali / Yeşil Kubbe Camii Medresesi)

Şanlıurfa’nın Ceylanpınar ilçesinde neredeyse 40 yılı aşkın bir süredir eğitim ve öğretime devam eden bu medrese, bölgede Şeyh Muhammed Ali’ye ait olarak bilinmektedir. Bu medresede yıllar boyunca çok sayıda talebe yetişmiş ve yetiştirmektedir. Burası halk arasında Yeşil Kubbe Camii Medresesi olarak da bilinmektedir.

a- Yeşil Kubbe Camii Medresesine Dair Durum Tespiti ve Değerlendirmeler

Bu Medrese’de eğitim, dersi iyi kavrama, müzakereler ile güçlendirme ve öğrenilen bilgilerin hayata tatbik edilmesine özen gösterilmesi üzerine kuruludur.

Bu Medresede fıkıh ilmi alet ilimleri ile birlikte başlar, medrese eğitiminin ileriki aşamalarında da fıkıh ilmi alet ilimlerle neredeyse eşit bir şekilde varlığını devam ettirir. Şanlıurfa yöresindeki diğer medreselerde olduğu gibi bu medresede de, önce Fıkıh’ın fûrû kitapları, ardından usûl kitapları okutulmaktadır. Medresede mezheplere göre okutulan fıkıh kitaplarının aşamalar halindeki sıralaması şu şekildedir:

³³ Hanefî fikhının en çok bilinen ve en muteber metinlerinden biri olan el-Hidaye’nin müellifi Burhâneddin el-Mergînânî (ö. 593/1197)’dir. Müellif, Kudûrî’ye ait el-Muhtaşar ile Muhammed eş-Şeybânî’nin el-Câmi’u’s-sağîr’inde mevcut meseleleri bir araya getirmek suretiyle kaleme aldığı Bidâyetü’l-mübtedî adlı eserinin şerhidir. Bkz. Cengiz Kallek, “el-Hidâye” md., DİA, İstanbul 1998, c. XVII, s. 471.

Şafîî Mezhebi:

- 1-Gayetu'l-İhtisâr³⁴
- 2-Şerh İbn Kâsım³⁶
- 3-Minhâcu't-Tâlibîn³⁸
- 4-Envâru'l-Mesâlik⁴⁰
- 5-İ'netu't-Tâlibîn
- 6-Tenviru'l-Kulûb
- 7-El-Envâr li Â'mali'l-Ebrâr⁴³

Hanefî Mezhebi:

- 1- Nurû'l-İzâh³⁵
- 2- Et-Teshî'lu'd-Darurî³⁷
- 3- Kudûrî³⁹
- 4- Mülteka⁴¹
- 5- El-Lübâb⁴²
- 6- Hediyyetu'l- 'alaiyye
- 7- El-İhtiyâr⁴⁴

³⁴ “el-Muhtasar”, “et-Takrîb fî'l fıkıh”, “Gayetu'l-İhtisâr veya el-Gaye fî'l-İhtisâr” isimleri ile anılan bu eser, Ahmed b. Hüseyin (Hasen) b. Ahmed el-Abbadani (ö. 500-1107), daha meşhur adıyla Kadı Ebû Şucâ' el-İsfahânî'ye ait olup Şafîî fıkının muteber kaynaklarından biridir. Bkz. Muhsin Koçak, Ebû Şucâ' el-İsfahânî, md, DİA, İstanbul 1994, c. X, s. 235.

³⁵ Kısa adıyla Nurû'l-İzâh” olarak zikredilen “Nuru'l-İzâh ve Necâtu'l-Ervâh” adlı eser, Ebu'l-İhlâs Hasen b. Ammar eş-Şürûnbülâlî (ö. 1069/1659)'ye ait olup taharet, namaz ve oruç gibi bahisleri muhtevi, Hanefî mezhebinin ehli tercih sayılan âlimlerince sahihliği kesin bir şekilde belirtilmiştir. Bkz. M. Rahmi Telkenaroğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Anadolu Medreselerinde Fıkıh Tedrisatı ve Sorunları*, c. II, s. 389

³⁶ Gayetu'l-İhtisâr isimli eserin şerhi olan bu eser, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Kâsım b. Muhammed el-Gazzî el-Kâhîrî (ö. 918/1512) tarafından hazırlanmış olup asıl adı Fetûh'l-İkribî'l-mucîb fî şerhi'lfâzî't-Takrîb olarak geçmektedir. Bkz. Cehgiz Kallek, “İbn Kâsım el-Gazzî” md, DİA, İstanbul 1999, c. XX, s. 105.

³⁷ Muhammed Aşık tarafından telif edilen bu eserin tam adı “Et-Teshî'lu'd-Darurî li Mesâilil Kudûrî” olup, Kudûrî'ye ait meseleleri soru ve cevap şeklinde ele alan bir eserdir.

³⁸ Minhâcu't-Tâlibîn; Şafîî mezhebinin önemli âlimlerinden er-Râfî'ye ait “el-Muharrer” adlı eserin muhtasarı ve şerhi mahiyetinde olan bu eseri Büyük Şafîî âlimi Ebu Zekeriyâ en-Nevevî'nin (v. 676/1277) telif etmiştir. Bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Minhâcu't-Tâlibîn”, md, DİA, İstanbul 2005, c. XXX, s. 111-112.

³⁹ “El-Muhtasar” olarak da bilinen bu eser Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (ö. 428/1037)'nin Hanefî fıkına dair yazdığı asırlarca okutulan eserdir. Bu eser bu eser Osmanlı medreselerinde özellikle 19. yy'da “Kudûrî” adıyla okutulmuş ve üzerine birçok şerh yapılmıştır. Bkz. M. Rahmi Telkenaroğlu, *a.g.m.*, c. II, s. 389; Cengiz Kallek, “Kudûrî” md, DİA, Ankara 2002, c. XXVI, s. 321-322.

⁴⁰ Şafîî mezhebine dair bu fıkıh eseri Eş-Şeyh Muhammed Zehri el-Gamravi'ye ait olup Umdetu's-Salik isimli eserin şerhidir.

⁴¹ İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549), el-Muhtâr, Kenzü'd-dekâik ve el-Vikâye ile birlikte IV. (X.) asır Hanefî muhtasar geleneğini en iyi şekilde yansıttığı kabul edilen Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî'nin el-Muhtasar'ını esas almak suretiyle Mülteka'nın metnini oluşturmuştur. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin hazırlanmasında en çok müracaat edilen eserlerin başında, Ahmed Cevdet Paşa'nın “metn-i metin” diye tavsif ettiği Mülteka'l-ebhur ve şerhi Mecma'u'l-enhur gelmektedir. Mecelle'deki 270 maddenin tamamen ve yaklaşık seksen maddenin kısmen bu iki eserden alındığı anlaşılmaktadır. Bkz. Şükrü Selim Has, “Mülteka'l-Ebhur” md., DİA, İstanbul 2006, c. XXXI, s. 549-550.

⁴² Kudûrî'nin kendi adıyla da meşhur olan eserine (Kudûrî veya el-Muhtasar) yapılan şerhlerden en çok tanınanı Abdülânî b. Talib el-Meydânî (v. 1298/1881)'ye ait “el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb” isimli şerh eserdir.

(Yukarıda verilen kitapların bazıları daha önce ele alındığı için tekrara düşmemek için burada bir daha ayrıntıya girilmemiştir.)

Bu medresede Fıkıh Usulü olarak da, “El-Varakât”⁴⁵, “El-Vecîz”⁴⁶ ve “Cem‘u’l-Cevâmi‘”⁴⁷ isimli eserler okutulmaktadır. Daha önceleri fıkıh usulü Medrese eğitiminin sonlarında okutulmaktaydı, günümüzde ise ihtiyaca binaen ortallardan itibaren “El-Varakat” gibi özet fıkıh usulü eseri okutulmaktadır.

Bu medresede, ortalama 7 yıl süreyle okuyamayacak olan talebelere, gündelik hayatta bilinmesi elzem olan fıkıhın ibadet ve ticaret ile ilgili önemli bilgileri öğretilmektedir.

Ceylanpınar İlim Yayma ve Yardımlaşma Derneği bünyesinde eğitim faaliyetini icra eden bu medresenin müderrisi, Şanlıurfa yöresinde sadece Hanefi ve Şâfiî fıkıh kitaplarının okutulmasının günümüzde yeterli olmadığını, bu nedenle belli bir fıkhi alt yapıya sahip olan talebelere toplu derslerde dört mezhebin görüşlerini mukayeseli olarak ele alan eserleri okutmanın faydalı olacağını düşündüğünü, bu hususa yönelik kısa vadede bir çözüm üretmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

⁴³ Yûsuf b. İbrahim el-Erdebîlî (v. 779/1377?)’ye ait olan bu eser Şâfiî mezhebinin muteber kabul ettiği çeşitli eserleri esas alınarak hazırlanmış bir eser olup Şâfiî muhitlerinde talebelere okutulan bir eserdir. Bkz. Saffet Köse, “Erdebîlî, Yûsuf b. İbrahim” md, DİA, İstanbul 1995. c. XI, s. 279-280.

⁴⁴ Tam adı, “El-İhtiyar li ta’lîlî’l-Muhtâr” olan bu eser Hanefî mezhebinin “mütûn-i erbaa” olarak bilinen dört temel metninden olan, Ebu’l-Fazl Abdullah b. Mahmud el-Mavsîlî’nin “el-Muhtâr li’l-fetvâ” isimli eserine yapılan şerhtir. Bu şerh de yine el-Muhtâr li’l-fetvâ’nın müellifi Ebu’l-Fazl el-Mavsîlî tarafından yapılmıştır. Bkz. Davut Yaylalı, “Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd” md. DİA, Ankara 2004, c. XXIX, s. 487.

⁴⁵ Tam adı, “el-Varakât fî usûlî’l-fıkıh” olan bu eser, İmamı’l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478/1085)’ye ait, Şâfiî mezhebine göre hazırlanmış olup Usul konularının neredeyse tamamını içermektedir.

⁴⁶ Gazzâlî’nin (ö. 505/1111)’nin telif ettiği “el-Vecîz” Nevevî’ye kadar gelen zaman diliminde Şâfiî mezhebinin beş temel eseri içerisinde kaydedilmektedir. Müzeni’nin el-Muhtasarına hocası İmamı’l-Harameyn Cüveynî’nin yazmış olduğu “Nihayetu’l-Matlab fî dirayeti’l-mezheb” isimli şerhine, İmam Gazzali kademeli olarak ihtisarlarda bulunmuştur. El-Basit, el-Vasit ve el-Veciz’den oluşan bu ihtisarların sonuncusu olan el-Veciz Müzeni ve Şirazi’nin eserlerini gölgede bırakmış ve Nevevî’nin el-Minhac’ının telifine kadar merkezi bir otorite metin olmayı devam ettirmiştir. Bkz. Bilal Aybakan, “el-Vecîz” md, DİA, c. XLII (42), s. 588.

⁴⁷ Tam adı Cem‘ul-cevâmi‘ fî usûlî’l-fıkıh” olan bu eseri Tâceddin es-Sübkî (ö. 771/1370) telif etmiştir. Sübkî, fıkıh usulü alanında devrinin ilmî geleneğinin de tesiriyle, önce Beydâvî’nin (ö. 685/1286) Minhâcü’l-vüsûl’ü üzerine babası Takıyyüddin es-Sübkî’nin başladığı el-İbhâc adlı şerhi tamamlamış, daha sonra İbnü’l-Hâcib’in (ö. 646/1249) Muhtasarü’l-müntehâ adlı eserine Refu’l-Hâcib adıyla bir şerh yazmış, daha sonra da bu iki şerhin özeti mahiyetindeki, tam adı “Cem‘u’l-cevâmi‘ fî usûlî’l-fıkıh” olan bu eseri kaleme almıştır. Ancak eser plan ve muhteva bakımından Beyzâvî’nin Minhâcü’l-vüsûl’üne daha yakındır. Müellif eserinin önsözünde, ilavelerle birlikte eserinin asıl olarak bu iki şerhi kapsadığını, bunun yanında kendi dönemine gelene yazılan 100 civarında Usul kitabından çeşitli konuları derlediğini ifade etmektedir. Bkz. Ali Bardakoğlu, “Cem‘ul-Cevâmi‘” md, DİA, İstanbul 1993, c. VII, s. 343.

b- Yeşil Kubbe Camiî Medresesinde Günlük Eğitim ve Fıkıh Eğitimi

Diğer medreselerde olduğu gibi, bu medresede de, bire bir eğitim modeli uygulanmaktadır. Burada bir günlük eğitim veya fıkıh dersi talimi şu şekilde yapılmaktadır:

Talebe derse gelmeden önce belli bir seviyeye gelmiş ise önce okuyacağı yeri mutalaa eder (kendi kendine okur), bu talebe hocasından dersi almaya giderken genelde dersini müzakere ettiği kişilerde onunla beraber dersi dinlerler. Talebe hocasından dersini aldıktan sonra arkadaşları ile o dersi müzakere eder (önce dersi arkadaşlarından dinler sonra da kendisi anlatır arkadaşları dinler), talebinin yanlışı varsa orada düzeltilir. Talebe çözemediği bir hususla karşılaştığında soruyu mezuniyeti yakın olan taliplere sorar, onlarda çözemez ise ders hocasına sorarlar. Talebenin dersi ile ilgili ezberlemesi gereken bir kaide, dua veya sure var ise onu ezberler, ertesi gün hocasına dersin tamamını veya mefhumunu (özetini) sunar. Hoca beğenirse yeni derse geçilir, beğenmez ise eski dersin tekrarı yapılır. Bu uygulama hem fıkıh derslerinde hem de öteki derslerin taliminde geçerlidir.

Sonuç

XVI. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan Şanlıurfa, bu dönemde birçok Medreselere ev sahipliği yapmıştır. Şanlıurfa ve yöresinde tarih boyunca fıkıh ilmine ayrı bir önem verilmiş ve bu ilme dair birçok temel eser okutulmuştur. Günümüzde varlığını sürdüren medreselerde de fıkıh ilmine dair klasik fıkıh ve fıkıh usûlü eserleri okutulmakla birlikte, bunlara yeni bazı eserler de eklenerek eğitim-öğretim devam etmektedir. **Örnek olarak öne çıkardığımız, günümüzde Şanlıurfa yöresinde bilinen bazı medreseler ve bu medreselerde fıkıh eğitimi başta olmak üzere verilen eğitim ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaştığımızı ifade edebiliriz:**

- Şanlıurfa'daki medreselerde sınıf geçme yerine ders geçme yöntemine dayalı bir eğitim sistemi uygulanmaktadır.
- Medreselerde talebeler normal şartlar altında, ortalama olarak 7 yıllık bir eğitim sürecinde mezun olarak icazetnamelerini alırlar.
- Medreselerde icazetler iftâ ve tedris için verilmektedir.
- Medreseler resmi ve yatılı Kur'an Kursu ve çeşitli dernekler bünyesinde ilmi faaliyetini devam ettirmektedir.
- Medrese hocaları ile halk arasında sıkı bir ilişki ve iletişim bulunmaktadır.

- Medreselerde okutulan fıkıhın pratiğe dökülmesi teşvik edilmektedir.
- Şanlıurfa'daki medreselerde ihtiyaç halinde dört mezheb fıkıh kitaplarına müracaat edilse de fıkıh eğitimi daha çok Şafîî ve Hanefî mezhebine yöneliktir.
- Şanlıurfa'daki medreselerde Fûru-î Fıkıh eserleri, Usûl-i Fıkıh eserlerinden daha önce okutulmaktadır.
- Şanlıurfa yöresinde medreselerde fıkıh eğitimi alet ilimleri kadar olmasa da, alet ilimlerinden sonra en çok okutulan derstir. Bazı medreselerde fıkıh ilmi neredeyse alet ilimleri kadar yoğun olarak işlenmektedir.
- Şanlıurfa'daki medreselerde fıkıh müfredatı alet ilimlerine göre daha esnektir. Bu anlamda klasik fıkıh eserleri ile henüz yeni basılan fıkıh eserlerinin birlikte okutulduğu görülebilmektedir.
- Şanlıurfa'da günümüzdeki medreselerde eğitim, özelde fıkıh eğitimi bazı küçük farklar dışında, geleneksel tarzda verilmektedir, şöyle ki: Öncelikle öğrenci dersi değişik kitaplardan araştırır, sessizce mütalaa eder, mütalaadan sonra dersi arkadaşları ile birlikte hocalarından dinler, daha sonra aldıkları dersi arkadaşları, üst ve alt sınıftan talebeler ile sesli olarak müzakere ederler.
- Şanlıurfa'daki medreselerde fıkıhın usûlünün, fûrû'su kadar vurgulanmamasının veya fıkıh eğitimi sürecinde fıkıh usulünün sonlara doğru yer almasının en önemli nedenlerinden birisi, hüküm ve fetva noktasında ehil olmayan insanların, usûle dair bazı kitapları okuyarak kendini yeterli görmesiyle derhal hüküm vermeye kalkışması, bunun sonucunda da onarılması güç problemlerin ortaya çıkması endişesidir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Murat, *Osmanlı Dönemi Urfa Medreseleri ve Tedrisat Hayatı*, İSTEM İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi), Sayı: 11, Konya 2008.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- Aybakan, Bilal "el-Vecîz" md, DİA, İstanbul 2012, c. XLII (42).
- Bardakoğlu, Ali, " Cem 'ul-Cevâmi' " md, DİA, İstanbul 1993.
- Çelik, Emran, *Medreseler ile İlahiyat Fakültelerinde Fıkıh İlminin Eğitim ve Öğretimi*, Bingöl Üniversitesi, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler (Bingöl Üniversitesi Uluslararası Sempozyum Bildirisi).
- Çiçek, M. Halil, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009.
- Demir, Ahmet, *Medreselerin Gelişmesinde Eyyûbiler'in Rolü*, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler (Bingöl Üniversitesi Uluslararası Sempozyum Bildirisi).

- Gül, Şirin, *Sahn-ı Seman Medreselerinden Günümüz Fıkıh Eğitimine Bir Köprü*, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, (Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Sempozyum Bildirisi), Muş 2012.
- Has, Şükrü Selim, “Mülteka’l-Ebhur” md., DİA, İstanbul 2006, c. XXXI.
- Hızlı, Mefail “*Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler Ve Eserler*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XVII, Sayı: 1, Yıl: 2008.
- Işıkgör, Mehmet Salih, “Doğu ve Güneydoğu Medreselerinde Şâfiî Fıkıhının Öğretimi: Kaynak ve Metodlar”, İslam Medeniyetinin Yapı Taşları IV, “İslami İlimler ve Eğitim-Öğretimi” (İlamer Öğrenci Sempozyumu Bildirileri), Ankara 2014.
- Kallek, Cengiz, “İbn Kâsım el-Gazzî” md., DİA, İstanbul 1999.
- , “Kudûrî” md., DİA, Ankara 2002.
- , “el-Hidâye” md., DİA, İstanbul 1998.
- Kazıcı, Ziya İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 191, İstanbul 2003.
- Kılavuz, Ahmet Saim, “Bacûrî” md., DİA, İstanbul 1991.
- Kızılkaya, Necmettin, el-Varakât, DİA, İstanbul 2012.
- Köse, Saffet “Erdebîlî, Yûsuf b. İbrahim” md., DİA, İstanbul 1995.
- Memiş, Mehmet, Şanlıurfa Medreseleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998.
- Sırma, İhsan Süreyya, “*Müslümanlarda Eğitimin Tarihi Süreci İçerisinde Medreseler*”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Sempozyum), Muş 2012.
- Telkenaroğlu, M. Rahmi, *Osmanlı’dan Günümüze Anadolu Medreseleri Fıkıh Tedrisatı ve Sorunları*, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler (Bingöl Üniversitesi Uluslararası Sempozyum Bildirisi).
- Özel, Ahmet, “İbn Âbidîn, Muhammed Emîn” md., DİA, İstanbul 1999.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Minhâcü’t-Tâlibîn”, md. İstanbul 2005, c. XXX.
- Yaylalı, Davut, “Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd” md. DİA, Ankara 2004.

